

Üçüncü Basıma Önsöz

Bu kitap, ilkin 1969 yılında üç cilt olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları arasında çıkmıştı. 16 yıl sonra (1985'te) gözden geçirilmiş ve genişletilmiş haliyle, yine üç cilt olarak (Ankara'da) Verso tarafından basıldı. Şimdi (rastlantı bu ya) aradan bir 16 yıl daha geçince, Eski ve Orta Çağları bir yana bırakarak, Yeni ve Yakın Çağları kapsayan ciltlerini kimi değişikliklerle yayımlıyorum. Batı'da Eski ve Orta Çağları ayırmamın nedeni, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Tarih Bölümü programlarındaki Siyasal Düşünüş Tarihi derslerinin Anglosakson akademik dünyasındaki yeni eğilimlere uyularak Renaissance'la başlatılmasıdır. Ben kendi payıma, bu anlayışı yanlış buluyorum. Yeni ve Yakın Çağlar düşüncesinin, Eski Yunan, Roma ve Hıristiyan Ortaçağını tanımadan kavranamayacağı kanısındayım. Ama, İngiliz üniversitelerindeki Siyasal (Olaylar) Tarih(i) derslerinin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardalanımla günümüz üstündeki bu odaklaşmanın doğru olmadığını sanıyorum. Umarım, tarihçilerin her şeyin ancak geçmişteki gelişimiyle öğrenilebileceği yolunda yerleşmiş meslekî deformasyonu, kısa sürede üniversitelerdeki başkalarına da bulaşır!

Eski basımların önsözlerinde şunları yazmıştım:

Memleketimizde edebiyat alanında bazen yapıldığı gibi, Batı’da felsefe ve siyaset gibi konularda da sık sık antolojiler hazırlanır, yani (başlangıçtaki Yunanca anlamıyla) çiçek demetleri, güldesteler toplanır. Orada amaç, daha çok okuyucuya belli bir türden parçaları birarada bulma kolaylığını sağlamaktır. Bu kuşkusuz yararlı bir iş olmakla birlikte, bizde böyle antolojiler hazırlamanın, o amacın ötesinde de faydaları vardır.

Bugün her ülkede, temel kitaplar hakkında yayımlanan kitaplar bu asıl kaynakları unutturacak kadar çoğalmıştır. Gerçekten, kültür tarihinin baş-yapıtları, değerli yorumcuların yardımı olmadan kolay kolay anlaşılabilir. Fakat, okunması gerekli kitapların çokluğu karşısında, belki zaman azlığı yüzünden yalnız yardımcı yapıtlarla yetinme eğilimimiz, çoğu kez asıl kaynaktan su içmemizi engellemektedir. Öyle ki, birçok büyük adam, birçok büyük fikir üstüne bildiklerimiz kimbilir kaçınıcı elden oluyor? Oysa, yardımcı kitaplar temel kitapları okuyalım diyedir, okumayalım diye değil!

Ülkemizin özel koşulları, çağımızda yaygınlaşan bu kulaktan-dolmacılık hastalığından bizim daha çok zarar görmemize yol açıyor. Haklarındaki kitaplar arasında boğulmaktan silkinip baş-yapıtlara yönelebilesek bile, onları kendi dilimizde pek bulamıyoruz. Çeviri sorunu altiltilmesi zor bir konu olmakla birlikte, umutsuzluğa kapılmamak gerekir. Türkiye’de yabancı dil bilmek herhalde her zaman faydalı olacaktır, ama artık aydın sayılmanın zorunlu koşulu olmaktan yavaş yavaş çıkıyor.

Eski metinleri incelemek insana yer yer zor geliyor. Üstelik, bunların çoğu ilk bakışta sudan şeyler de sanılabilir. Fakat öyle değildir. Karşılıklı konuştuğumuz birinin bile düşüncelerini her zaman kolayca anlayamayız; nerede kaldı ki, bu eski yazarların söylediklerini sıkıntı çekmeden kavrayabilelim. Her çağda kullanılan dilin, sözcüklerin ötesinde, kendine özgü bir anlam çerçevesi vardır. Başlıca güçlük, bunu paylaşamamaktan doğar. Ama bir kez, bu engeli aşar da, böyle yazıları düşünme düşünme okursak, deneyim yüz yıllardır kanıtlandığı gibi, emeğimiz boşa gitmez.

Bu kere, kitabın üstünde bir parça durmak istiyorum.

“Batı,” tarih felsefesinin bir kategorisidir. Çeşitli uygarlık sınıflamalarında ya Renaissance’tan bu yana beş yüz yıllık geçmiş olan bir kültür diye ele alınıyor ya da başına Eski Yunan - Roma ve Hıristiyan Ortaçağı da eklenerek iki bin beş yüz - üç bin yıllık bir kül-

tür diye. Bu tanım sorununu pek önemsememiz gerekmez. Dar tarih sınırlarıyla da alınsa, “Batı”nın kökleri besbelli gerilere uzanmaktadır. İlginç olan “Siyaset”in “Batı”yla ilgisidir. Siyaseti, erk (iktidar) olgusunun çerçevesinde dönen her türlü hareket olarak kabul etmek mümkündür. Ama bazılarının önerdiği gibi, “siyaset”ten yalnızca “özgür siyaset”i anlarsak, o zaman bunun bir Batı icadı olduğunu, Batı’da bile sürekli yaşama olanağı bulamadığını, ama orada hiçbir zaman büsbütün unutulmadığını teslim etmemiz gerekir.

Bu yaklaşımın başarılı bir örneğini veren İngiliz Profesörü Oakeshott, siyasal etkenliğin koşullarını derslerinde şöyle tanımlardı:

“Siyasal Etkenlik için, bir kere bir insan topluluğu olmalıdır. Bu toplulukta birtakım ortak davranış kuralları -yasalar- bulunacaktır; işte bu yasaların, topluluğun kurucu ilkesi olarak kabul edilmesi gerekir. Aile de, kabile de, ortak davranış kuralları olan insan topluluklarıdır; ama onları bir arada tutan şey, yasaların varlığı değil, kan bağıdır. Sonra, toplulukta bir miktar farklılık ve dolaşısıyla bir miktar değişme olanağı bulunmalıdır. Toplulukta çeşitlilik olmazsa, siyaset olmaz. Bir yetke (otorite), en azından sözünü ettiğimiz ortak kuralların bekçisi, bakıcısı anlamında bir hükümet olacaktır. Son olarak, yasanın ve hükümetin (yetke sahiplerinin), o topluluğun üyeleri tarafından değiştirileceğine inanılması gereklidir. İşte bu koşulların yerine getirildiği bir noktada, topluluk siyasal bir topluluk olur.”*

Siyasal Düşünüş, siyasal etkenlik üstüne düşünüştür. Benim “düşünüş” deyimini, bu anlamda bazen kullanılan “teori” ya da “doktrin” sözlerine yeğ tutuşumun da nedeni şudur: Teori, birtakım tanım ve önermelerden hareketle, sıkı mantık bağlarına göre ilerleyen ve bize dış dünyanın bir alanı hakkında kesin bir bilgi veren, bir açıklama getiren, gelecek olaylar içinde de öndeyilerde bulunmamızı sağlayan bir söz dizisidir. Teoriler ya doğru ya yanlış olurlar; üstelik, pekinlik elde etmek için çoğu kez sembolleştirilmiş ve matematik forma sokulmuşlardır. Doktrin ise, tam karşıt yönde

(*) 1961-63 yıllarında Londra İktisat ve Siyaset Bilimi Okulu’nda kendisini dinlemek fırsatını bulduğum (1990’da müteveffa) Prof. M. Oakeshott, tutuculuğu bir çeşit bireysel anarşizme, daha doğrusu nihilizme kadar götüren bir düşünürdü. 1951’de “Siyasal Eğitim” (*Political Education*) üstüne yaptığı ünlü bir konuşmasında, siyaseti “insanların sınırsız ve dipsiz bir denizde yelken açmaları”na benzetmişti; “bu denizde ne sığınacak bir liman, ne demir atacak bir taban vardır, ne bir başlangıç yeri, ne ulaşılacak bir hedef.” Ona göre, “bütün mesele, her türlü fırtınada bile teknenin omurgasını dik tutup suyun üstünde yüzedurmasıdır.” Oysa, birçoklarının olduğu gibi bence de, gemiler bir yere gitmek için olduğu gibi siyaset de birtakım amaçları gerçekleştirmeye yönelmelidir.

bir normatif anlam taşır, “inanç”ı, hatta “dogma”yı içerir. Bu terimlerin sakıncalarına karşılık “düşünüş” yansızdır, hem bilimsel teorileri hem de değer-yargılarına yer veren doktrinleri kapsar. Tarihte, siyasetle ilgili görüşlerin bu bakımlardan geniş ölçüde karışmış olması, daha belirsiz olan “düşünüş” deyimini seçme gereğini ortaya koyuyor.

Kitaptaki her düşünür hakkında (La Boétie müstesna) kısa tanıma yazılarını ve Türkçe-yabancı dillerde sunulan bibliyografya listelerini ben hazırladım. Bu derlemeyi düzenlerken, gerek yer verilecek düşünürleri seçmekte, gerekse onların hangi yapıtlarından nerelerinin alınacağına karar vermekte, yerli ve yabancı örneklerden yararlandım. Geçen basımla bu basım arasındaki tek içerik farkı, Spinoza’yı çıkarıp David Hume’dan seçmeler eklememiz oldu. Büyük bir kitabın içinden parçalar okumanın, çoğu kere o yazara haksızlık olacağını unutmamak gerekir. Elbette önemli her kitabı baştan sona okuyamayız. Onun içindir ki, birçok yazarla birer tadımlık-tanışma olanağı sağlayan böyle antolojiler gerekli oluyor. Ama bunların arasından hiç değilse kimileri daha bütüncül olarak öğrenilmelidir. Yaygın bir deyişe göre, bir filozofu tanımak bütün felsefe tarihini tanımak demektir. Gerçekten, her önemli düşünür, etkilendiği öncelleriyle ve etkilediği ardıllarıyla, kendi çağını çok aşan bir alanı kapsar.

Bir başka sorun da, Batı uygarlığının düşünsel ürünleriyle bizim ilişkimizdir. Batı’da Bizans siyasal düşünüşü, özgün olmadığı gerekçeyle küçümsenegelmiştir. Oysa, bin yıl ayakta kalmayı başaran bir sistemin fikir yapısı önemli olmak gerekir. Üstelik, Bizans Tarihi Orta Çağla sınırlı kaldığı halde, İslâmiyet’e özgü siyaset anlayışının yanısıra, Osmanlı devlet düzenini geniş ölçüde etkilemiştir. Demek istediğim, Batı’ya yönelmiş çağdaş Türkiye’yi anlamak isteyen bir kimse, Batı’nın Yeni ve Yakın Çağlar siyasal düşünüşünü öğrenmekle yetinemez. Bizans ve İslâm siyasal düşünüşünü de tanımalı ve Osmanlıların bu çerçevede geliştirdikleri fikirleri de bilmelidir.

Genel Kaynaklar Üstüne

Önsöz’de belirttiğim gibi, asıl kaynaklar önemli siyasal düşünürlerin temel yapıtlarıdır. Ama onları doğru dürüst anlayabilmek için yardımcı kitapları da okumak gerekir. Bir kere, her düşünce içinde doğduğu koşulların ürünü olduğu için, bunları ekonomik, toplumsal ve siyasal ortamları bağlamında görebilmek, dönemin genel olaylar tarihini tanımayı zorunlu kılar. Sonra, siyasal düşünce (yakın dönemlere gelinceye kadar) felsefi düşünceden bağımsız değildir; dolayısıyla genel fikir tarihini de hiç değilse biraz bilmek lazımdır.

Merhum Macit Gökberk’in Türkçe olarak yazılmış, *Felsefe Tarihi* (Remzi Kitabevi) dışında, E. von Aster, A. Weber, B. Russell’dan çevrilenler gibi birçok genel felsefe tarihi kitabı vardır.

Batı dillerinde siyasal düşünceler tarihini anlatan pek çok kitap yayımlanmıştır. İngilizcedeki en iyi metin, George H. Sabine’in *A History of Political Theory* adlı yapıtıdır [T. L. Thorson’un hazırladığı İngilizce 4. basım: The Dryden Press, 1973. Bu kitabın Türkçesi, Türk Siyasi İlimler Derneği tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır: 1969]. Ancak, benim deneyimlerim, başlangıç düzeyindeki üniversite öğrencilerinin bu metni yer yer ağır bulduğunu gösterdi. Onun için, kendi

sınıflarımda öğrencilere daha yalın anlatımlı bir başka İngilizce kitap okumalarını salık verdim: L.C. Wanlass'ın yeniden basıma hazırladığı *Gettell's History of Political Thought* [2. basım: G. Allen & Unwin, 1953]. Ne yazık ki, o da 1970'lerden beri yeniden yayımlanmıyor. İngiliz İç Savaşı öncesini kapsamayan, daha ileri ve yeni bir metin I. Hampsher-Monk'un (Hobbes'tan Marx'a) *A History of Modern Political Thought*'udur (Blackwell, 1992).

Ben, bu antolojiye başlıca şu iki yapıtı örnek almıştım: F. W. Coker, *Readings in Political Philosophy* (Macmillan, 1938) ve W. Ebesnstein, *Great Political Thinkers* (Reinhart, 1951).

Alanda görece yeni ve değerli bir gelişme de, D. Miller'in derleyiciliğiyle 1987'de yayımlanan *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought* kitabıdır [Türkçesi: *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi* - çev. B. Peker ve N. Kırac, 2. cilt, Ümit Yay., 1994].

Ülkemizde siyasal düşünceler tarihi, geleneksel olarak Hukuk fakültelerinde genel Kamu Hukuku derslerinde okutulurdu. Bu türün son bir örneği, R. G. Okandan'ın *Umumî Âmmе Hukuku Dersleri*'dir [İst. Hukuk F., 1959]. Daha sonra, İlhan Akın'ın *Devlet Doktrinleri* (1964), Murat Sarıca'nın *100 Soruda Siyasî Düşünceler Tarihi* (1973), Ayferi Göze'nin *Siyasal Düşünce Tarihi* (1982), Alâaddin Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi* (1985) gibi kitaplar çıktı. İlginç bir dizi de, İmge Kitabevi'nin şimdiye değin (yalnız son ikisi bizim dönemimizle ilgili olarak) dört cildi çıkan kitaplarıdır: M. A. Ağaoğulları - L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (1991); M. A. Ağaoğulları - L. Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete* (1991) ve M. A. Ağaoğulları - C. B. Akal - L. Köker, *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (1994). Bunlardan başka, Türkçede Ben-Amittay, G. Mosca ve C. Parkinson gibi yazarlardan çevrilmiş, siyasal düşünce tarihi yapıtları bulunmaktadır. Rahmetli hocam Yavuz Abadan'ın derlediği *Devlet Felsefesi - Seçilmiş Okuma Parçaları* (SBF, 1959) kitabı ise, benim yaptığım bu çalışmanın hareket noktası olmuştur.

İlk Cildin Üçüncü Basımına Not

Derlememin Yeni ve Yakın Çağlara ait ikinci ve üçüncü ciltlerinin İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları arasındaki yeni basımları, bu ilk ciltten önce yapıldı. Şimdi, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*'nin Eski ve Orta Çağları kapsayan bu cildinin de yeni basımı çıkıyor.

Bu arada, Üçüncü Basıma (Genel) Önsöz'de yakındığım, siyasal düşünceleri Yeni Çağdan başlatma eğiliminin bizim üniversitemizde de yavaş yavaş değiştiğini memnuniyetle gözlemliyorum. Kaldı ki, ülkenizin başka birçok yüksek öğrenim kurumunda bu eğilim hiçbir zaman ağırlık kazanmamıştı.

Batı uygarlığının evrensel egemenliği, gerçekten beş-altı yüz yıl önce, Yeni Çağda başlamıştır. Ama bu uygarlığın fikrî temelleri iki bin yıl daha gerilere, eski Yunan'a ve Roma'ya gider. Öğrencilerin, bu sayfalarda tadımlık örnekleri sunulan asıl metinlerin zevkine varmalarını dilerim.

METE TUNÇAY
Kuştepe 2006